

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ ЯК СКЛАДОВА ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Зроблено аналіз рівня конкурентноспроможності сільськогосподарської продукції. Виділено проблемні питання експорту сільськогосподарської продукції з України. Виокремлено основні напрями підвищення рівня національної продовольчої безпеки в умовах глобалізації.

Ключові слова: конкурентноспроможність; сільськогосподарська продукція; продовольча безпека; СОТ; глобалізація.

The analysis of level of competitiveness of agricultural product is done. Problem questions are selected to the export of agricultural product from Ukraine. Basic directions of rise of national food strength security are marked in the conditions of globalization.

Key words: competitiveness; agricultural product; food safety; WTO; globalization.

Продовольча проблема як на глобальному, так і на національному рівні (невідповідність між наявним і необхідним рівнями споживання людиною продуктів харчування) залишається однією з найгостріших. Загострення під впливом глобалізації економічних суперечностей між розвинутими країнами та країнами, що розвиваються (у т. ч. Україна), у продовольчій сфері через зростання чисельності населення, зміну клімату, уповільнення темпів нарощування виробництва сільськогосподарської продукції тощо актуалізують пошук шляхів розв'язання продовольчої проблеми і забезпечення продовольчої безпеки на національному рівні.

Дослідженню питань адаптації аграрного сектора України до викликів глобального характеру присвятили свої публікації В. Амбросов, М. Латинін, Ю. Лузан., О. Лука, Г. Мазнев та ін. [1; 3; 5; 6]. Питанням визначення можливого впливу глобалізації на рівень продовольчої безпеки України присвятили свої публікації Т. Лозинська, С. Майстро, П. Саблук та ін. [1; 4; 7].

Однак залишаються недостатньо дослідженими і потребують поглибленого вивчення питання конкурентноспроможності української сільськогосподарської продукції в умовах членства України в СОТ та її вплив на рівень національної продовольчої безпеки.

Метою статті є визначення рівня та напрямків підвищення конкурентноспроможності української сільськогосподарської продукції на світовому ринку як важливої складової національної продовольчої безпеки.

Україна є потужним експортером сільськогосподарської продукції на світовому ринку. Так, у 2009 р. експортовано сільськогосподарської продукції на суму 11285,4 млн дол. США, що на 66 % більше, ніж у 2008 р. Обсяги експорту продукції рослинництва склали 10127,1 млн дол. США, або 89,7 % від усього експорту сільгосппродукції, продукції тваринництва – 1158,4 млн дол. США або 10,3 %. У структурі експорту найбільша частка доводиться на зернові культури, рослину олію, насіння олійних культур, молокопродукти, м'ясо й субпродукти [8].

Однак потенційні можливості України щодо експорту сільськогосподарської продукції набагато більші. Поки що аграрний експортний потенціал України реалізується не в повній мірі, що пояснюється недостатньою її інтегрованістю у світовий аграрний ринок. Про це свідчить низька питома вага експорту у вартості валової продукції сільського господарства, яка становить 12 %, тоді як, наприклад, у Польщі й Угорщині цей показник становить 25 %, а в Німеччині – понад 50 % [6; 11].

Тому одним із головних напрямів міжнародної інтеграції України протягом 1993 – 2008 рр. був її вступ до Світової організації торгівлі (СОТ) (153 країни-члени, на які припадає 96 % світової торгівлі). Членство в цій організації полегшує доступ товарів на світові ринки, надає статусу держави, на яку поширюється режим найбільшого сприяння в зовнішній торгівлі, у тому числі в торгівлі сільськогосподарською продукцією [5].

Після отримання Україною статусу члена СОТ (у травні 2008 р.) відповідно до консолідованої тарифної пропозиції середньоарифметична ставка ввізного мита на сільськогосподарську продукцію зменшилась з 13,84 млн дол. до 10,66 % [10]. Тобто зниження ставок імпорتنих тарифів – це один із факторів, який може вплинути на ситуацію в галузі сільського господарства в умовах членства України в СОТ та рівень її продовольчої безпеки.

Для оцінки можливих наслідків вступу України до СОТ для провідних галузей економіки України в 2007 р. аналітично-дорадчим центром Блакитної стрічки Програми розвитку ООН за участю іноземних і вітчизняних експертів було проведено дослідження, яке базується на оцінці рівня цінової конкурентноспроможності вітчизняної сільськогосподарської продукції.

Так, у дослідженні проаналізовано вплив зниження ставок імпорتنих тарифів і рівень цінової

конкурентноспроможності дев'ять основних видів сільськогосподарської продукції: пшениці, кукурудзи, ячменю, насіння сояшнику, яловичини, свинини, молока, продукції птахівництва (м'яса птиці та яєць). Аналіз впливу тарифів і цінової конкурентноспроможності сільськогосподарської продукції було проведено за період 1996 – 2006 рр., що надає більшої об'єктивності дослідженням, зважаючи на значні щорічні коливання внутрішніх і світових цін на продукцію сільського господарства.

Порівнювалися три показники: діючий імпорнтний тариф для країн, яким Україною надано режим найбільшого сприяння (РНС); різниця внутрішніх і зовнішніх цін на сільгосппродукцію; зв'язаний тариф, що буде максимальною межею захисту українського ринку відповідного виду сільськогосподарської продукції в умовах членства України в СОТ.

Різниця цін являє собою відсоткове відношення різниці між внутрішніми цінами реалізації продукції виробниками конкретного виду сільськогосподарської продукції та зовнішніми цінами (цінами на кордоні України) до відповідних зовнішніх цін (цін на кордоні).

Формули розрахунку такі [2]:

$$\Delta P = \frac{P_d - P_w}{P_w} \times 100\%$$

де ΔP – різниця ринкових цін; P_d – внутрішня ціна реалізації сільськогосподарськими виробниками; P_w – зовнішня довідкова ціна;

$$P_w = P_b \times R_{exc} \times C_q - T$$

P_b – ціна на кордоні України на умовах *F.O.B.* або *C.I.F.*; R_{exc} – офіційний обмінний курс НБУ; C_q – коефіцієнт поправки на якість продукції; T – витрати на перевезення, зберігання та переробку у розрахунку на одиницю продукції.

Якщо різниця цін має мінусове значення, що позначається на графіку нижче нульової відмітки, то за ціною вітчизняна сільськогосподарська продукція є більш конкурентноспроможною порівняно з ціною аналогічної імпорнтної продукції. І навпаки, якщо різниця цін має позитивне значення, що позначається на графіку вище нульової відмітки, то імпорнтна сільськогосподарська продукція за ціною дешевша, ніж аналогічна продукція вітчизняного виробництва. Перевищення позитивного значення різниці цін над граничним тарифом свідчить, що при сплаті ставки імпорнтного тарифу імпорнтна продукція буде більш конкурентноспроможною за ціною, ніж вітчизняна, а в ситуації, коли позитивне значення різниці цін нижче граничного тарифу, вітчизняна продукція залишатиметься більш конкурентноспроможною за ціною порівняно з імпорнтною після сплати мита.

Розглянемо рівень цінової конкурентноспроможності окремих видів вітчизняної сільськогосподарської продукції порівнянно з імпорнтною.

Аналіз діючих в 1996 – 2006 рр. тарифів показав, що високі митні тарифи на рівні 40 – 50 % (у перерахунку на адвалерну ставку) не впливали на ціни вітчизняних виробників пшениці, а відповідно, і на їх доходи від реалізації. Ціни реалізації пшениці протягом цього періоду залишалися низькими, часто навіть нижчими за ціни на кордоні (рис. 1) [2].

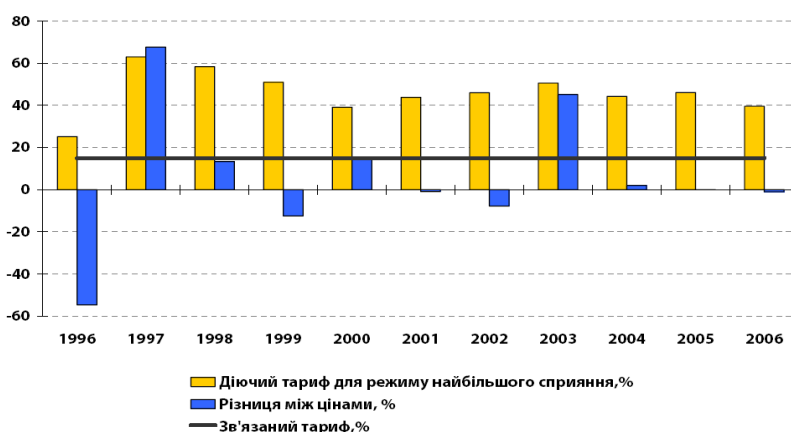

Рис. 1. Порівняння цін і тарифів на пшеницю

Це є свідченням високої конкурентноспроможності української пшениці як експортно-орієнтованої продукції. Тобто рівень цінової конкурентноспроможності пшениці в умовах членства України у Світовій організації торгівлі є достатнім, а зниження зв'язаного імпорнтного тарифу значною мірою не вплине на ціни та доходи сільськогосподарських виробників від її реалізації.

Різниця між внутрішніми та зовнішніми цінами на кукурудзу у відсотковому вимірі також у більшості проаналізованих років мають мінусове значення (тобто внутрішні ціни нижчі за зовнішні), що свідчить про її високі конкурентні переваги. Як наслідок, щорічні обсяги експорту кукурудзи з України становлять 1-2 млн т [1].

Різниця між цінами на фуражний ячмінь у переважній більшості років проаналізованого періоду мала мінусове значення, що свідчить про високий рівень конкурентоспроможності цієї зернової культури. Як наслідок, щорічні обсяги експорту фуражного ячменя з України становлять 4-5 млн т [8].

За період 1996 – 2006 рр. різниця між внутрішніми та зовнішніми цінами на насіння соняшника також мають мінусові значення. Крім того, аналіз різниці цін показав, що ставка імпортного тарифу на насіння соняшника, яка буде діяти в умовах членства України в СОТ, є достатньою для забезпечення певного рівня конкурентоспроможності за ціною цього виду вітчизняної сільськогосподарської сировини порівняно з імпортною (рис. 2) [2].

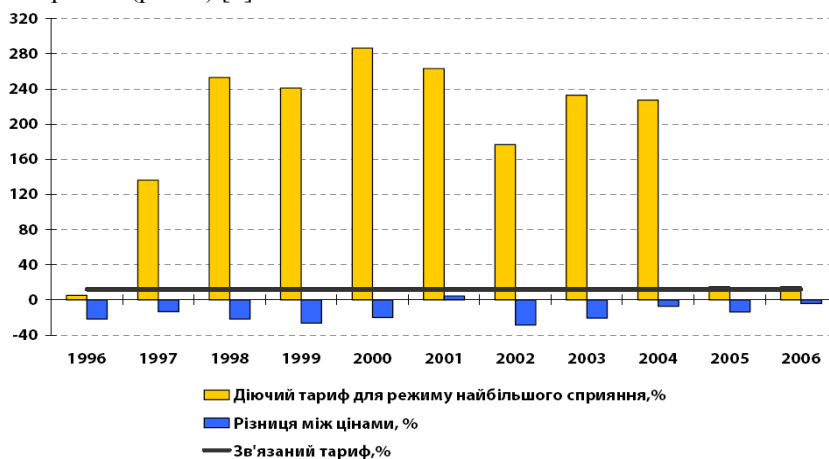

Рис. 2. Порівняння цін і тарифів на насіння соняшника

Однак, на наш погляд, ситуація з рівнем конкурентоспроможності насіння соняшника на світовому ринку дещо відрізняється від інших видів сільськогосподарської продукції. Україна є світовим лідером з експорту соняшникової олії (біля 2 млн т на рік), тому експорт насіння не повинен бути самоціллю. Тим більше, що Україна за останні 10 років збільшила потужності з переробки олійних культур більш ніж в 2,5 рази. Наприклад, тільки в 2007 – 2009 рр. потужності збільшилися на 2 млн т і станом на 1 вересня 2009 р. досягли 8,25 млн т на рік [9].

Однак членство України в СОТ може сприяти експорту саме насіння соняшника, а не олії. Так, у 2008-2009 рр. МР з України було вивезено 767,2 тис. т насіння соняшника, що в 10,1 рази більше, ніж у попередньому МР. Цьому сприяло не тільки збільшення врожаю, а й зниження з 15 до 13 % вивізного мита на насіння соняшнику. Крім того, з 1 січня 2010 р., відповідно до зобов'язань перед СОТ, Україна повинна знизити експортне мито на насіння соняшнику до 12 %. Не виключено, що це може деякою мірою стимулювати експорт насіння, хоча вирішальним фактором все ж таки будуть світові ціни. Вітчизняні переробники олійних переконані, що держава повинна захистити внутрішній ринок від активного експорту насіння соняшника (і ми погоджуємося з цим). Для порівняння: зараз у Росії діє вивізне мито на насіння соняшнику 20 %, а в Аргентині – 39 %, що дозволяє цим країнам експортувати готовий продукт, а не сировину [Там же].

З іншого боку, можливість експорту насіння соняшника дозволяє сільгоспвиробникам реалізовувати його по більш високим цінам. На наш погляд, стабільне зростання вітчизняних потужностей з переробки насіння олійних культур і можливість контрольованого державою експорту насіння соняшника створить конкурентне середовище й сприятливу цінову ситуацію, як для сільгоспвиробників, так і для переробників.

Таким чином, членство України в СОТ не матиме значного негативного впливу на галузь рослинництва в цілому. При цьому внутрішні резерви підвищення конкурентоспроможності галузі вбачаються в подальшому скороченні маркетингових витрат і вирішенні питання відшкодування податку на додану вартість для експортерів.

Однак значно гірші перспективи в умовах членства України в СОТ можуть очікувати на галузь тваринництва. Україна продовжує втрачати позиції як експортер тваринницької продукції. Наприклад, у 2009 р. Україна вперше не тільки експортувала, а й імпортувала сухе молоко. У країні катастрофічно скорочується кількість корів: якщо в 1990 р. їх налічувалось 8,5 млн гол., то на початок 2009 р. – лише 3,1 млн гол. Виробництво молока щорічно зменшується на 0,5 – 1 млн т [8].

Проблема конкурентоспроможності вітчизняної молочної продукції лежить більше в площині якості та безпеки для споживачів, ніж рівня споживчих цін. Так, саме через проблему низької якості молочної сировини, 60 – 70 % якої виробляється в Україні господарствами населення, ринки збуту країн ЄС

залишаються недоступними для українських молочних продуктів.

Тому для того, щоб не втратити національний молочний сектор в умовах посилення конкуренції, необхідно терміново підвищувати технічну та економічну ефективність переробного сектора, збільшувати концентрацію виробництва та адаптувати сектор до вимог законодавства ЄС з гігієни та якості. Упровадження нових технологій і систем управління якістю покращуватиме перспективи розширення ринків збуту, у т.ч. до країн ЄС. Адже саме якість молочної сировини нині є однією з основних перешкод на шляху до виходу цієї продукції на європейський ринок.

Ціни реалізації яловичини в більшості із проаналізованих років залишалися низькими, однак в останні проаналізовані роки (2005-2006 рр.) “запас” конкурентноспроможності вітчизняної продукції за ціною порівняно з імпортом значно знизився (рис. 3) [2].

Слід зазначити, що Україна, яка раніше активно експортувала яловичину, в останні роки її імпортує. Правда, назвати ввезену продукцію м'ясом складно, оскільки переважно ввозиться яловичий триммінг, тобто обрізки.

На наш погляд, для національного ринку яловичини надзвичайно важливим є розвиток експортного напрямку. Обсяги виробництва будуть прямо залежати від можливості експорту яловичини, оскільки попит на внутрішньому ринку відновлюється повільно через низьку платоспроможність населення. При цьому яловичина, вироблена в Україні, є конкурентноспроможною, наприклад, на ринках країн – членів ЄС з двох причин.

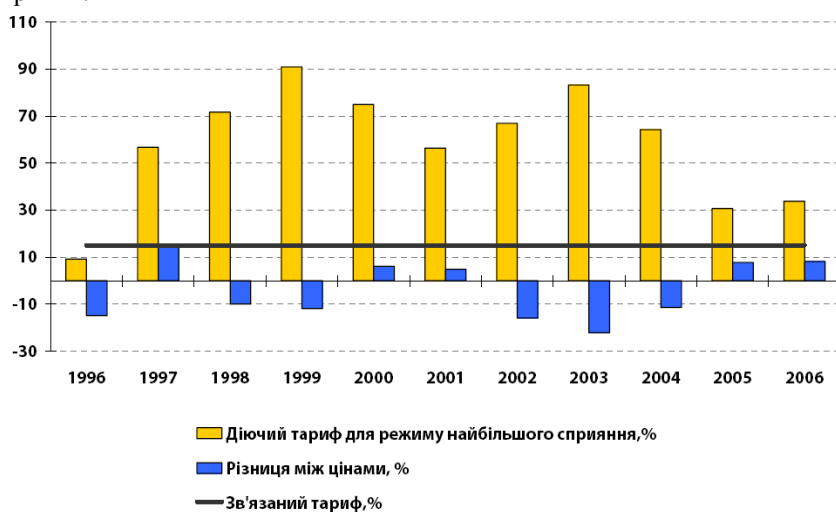

Рис. 3. Порівняння цін і тарифів на яловичину

По-перше, в Євросоюзі спостерігається нестача пропозиції яловичини. По-друге, українська яловичина – це чиста біологічна продукція, яка у країнах ЄС може користуватися підвищеним попитом. Унаслідок невисокої вартості вітчизняного м'яса ВРХ (у т.ч. числі через девальвацію гривні в 2008-2009 рр.) ціна на українську яловичину є конкурентною на ринку ЄС.

Кон'юнктура внутрішніх цін на свинину є найбільш нестабільною у порівнянні з іншими видами м'яса [2]. Ситуація граничної конкурентоспроможності свинини вітчизняного виробництва пояснюється тим, що більшість поголів'я свиней (60 – 65 %) відгодовується в господарствах населення, які характеризуються високими витратами кормів і праці, низькою продуктивністю тварин порівняно з виробництвом на крупних спеціалізованих свинокомплексах. Тому в національному м'ясному секторі, в першу чергу, у виробництві свинини та яловичини, нереалізовані резерви підвищення конкурентноспроможності вбачаються в поширенні новітніх технологій, спрямованих на підвищення продуктивності праці та продуктивності тварин, а також – у підвищенні ветеринарно-санітарних вимог до м'ясної продукції, від вирощування худоби до її реалізації кінцевому споживачу.

У цілому слід зазначити, що вітчизняним виробникам м'яса дуже важко конкурувати із закордонними виробниками, виробництво і експорт продукції яких дотується, а також унаслідок того, що внутрішній ринок європейських виробників має нетарифний захист, на відміну від українського. Крім того, наявна значна різниця у вартості кредитних ресурсів для аграрного сектора в Україні, США і ЄС. Так, кредити в ЄС, які надаються аграрному сектору, коштують від 2 до 4 %, у США – 0 %, а в Україні – до 25 – 30 % річних.

Очевидно, що з урахуванням членства України в СОТ й подальшої євроінтеграції вітчизняна тваринницька галузь має потребу в комплексній модернізації. Природно, модернізація галузі й зниження собівартості вітчизняної м'ясної сировини неможливі без відповідної державної підтримки. Тому для запобігання падінню виробництва м'яса в Україні і захисту внутрішнього ринку від імпортової продукції, держава повинна захистити галузь тваринництва як важливу складову національної продовольчої безпеки, в тому числі шляхом квотування імпорту цієї продукції.

Набуття членства в СОТ поки що не відкрило перед Україною додаткових можливостей щодо вільного доступу на ринки інших країн, що є особливо важливим для країни – експортера сільськогосподарської продукції, що свідчить про те, що формального членства в цій організації недостатньо для експансії на зовнішні ринки.

Порівняння цінової різниці між зовнішніми цінами та цінами вітчизняних сільгоспвиробників зі зв'язаними тарифами в умовах членства України в СОТ дає змогу дійти висновку, що ціни на продукцію вітчизняних сільськогосподарських виробників залишаються низькими, часто нижчими за зовнішні ціни. Це свідчить про те, що Україна є нетто-експортером більшості видів продукції сільськогосподарства. Відносно низький рівень зв'язаних тарифів (у середньому 10,66 %) після вступу України до СОТ не створив значного додаткового тиску на виробників, оскільки основні види сільськогосподарської продукції за ціною є більш конкурентноспроможними, ніж імпортні аналоги (окрім деяких видів тваринницької продукції).

Таким чином, незважаючи на ці можливі перспективи, в умовах членства України в СОТ мають відбутися трансформаційні зміни у політиці державної підтримки та регулювання сільськогосподарства в напрямку створення умов для закріплення та посилення конкурентних переваг сільськогосподарської продукції вітчизняного виробництва як необхідної складової підвищення рівня національної продовольчої безпеки, що й буде предметом наших подальших досліджень.

Література:

1. *Амбросов В. Я.* Совершенствование финансово-кредитного механизма АПК : [кол. монографія] : у 2-х т. / В. Я. Амбросов [та ін.] // Проблеми економіки агропромислового комплексу і формування його кадрового потенціалу / за ред. П. Т. Саблука, В. Я. Амбросова, Г. Є. Мазнева. – К. : ІАЕ, 2000. – Т. 1. – С. 382–386.
2. *Баяр А.* Наслідки вступу до СОТ для української економіки: оцінка цінової конкурентоспроможності / [А. Баяр, І. Кобуга, Є. Шкарбан та ін.]. – К. : 2007. – 39 с.
3. *Латинін М. А.* Аграрний сектор економіки України: механізм державного регулювання : [монографія] / М. А. Латинін. – Х. : Вид-во ХарРІ НАДУ “Магістр”, 2006. – 320 с.
4. *Лозинська Т. М.* Національний продовольчий ринок в умовах глобалізації : [монографія] / Т. М. Лозинська. – Х. : Вид-во ХарРІ НАДУ “Магістр”, 2007. – 272 с.
5. *Лузан Ю.* Україна на шляху до СОТ: сільськогосподарський аспект / Ю. Лузан // Вступ України до СОТ: новий виклик економічній реформі. – К. : Альфа-принт, 2003. – С. 221–226.
6. *Лука О. Ф.* Україна на світовому ринку агропродовольчої продукції / О. Ф. Лука // Економіка АПК. – 2003. – № 11. – С. 116–121.
7. *Майстро С. В.* Національний аграрний ринок в умовах глобалізації: механізм державного регулювання : [монографія] / С. В. Майстро. – Х. : Вид-во ХарРІ НАДУ “Магістр”, 2009. – 240 с.
8. Сільське господарство України : Стат. щоріч. за 2009 рік / за заг. кер. Ю. М. Остапчука ; Держкомстат України. – К., 2010. – 369 с.
9. *Татаренко Г.* Цап за рапс / Г. Татаренко, А. Мадай // Бизнес. – 2009. – № 44 (875). – С. 67–69. – (2 нояб.).
10. Чи так страшно в СОТ, як це нам малюють. – Режим доступу : www.ukrinform.com.ua/ukr/order/?id=665442.
11. Членство в СОТ: перспективи аграріїв // Уряд. кур'єр. – 2007. – № 223. – С. 5. – (28 листоп.).

Надійшла до редколегії 20.12.2010 р.